

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından
üç ayda bir çıkarılır.

A. O.
İlahiyat Fakültesi
Kütüphane
Aylık No: 7036
Tarih: 5840/1

İÇİNDEKİLER

Başlarken

İslâm İlm-i hâli

Prof. Y. Ziya Yörükân

Muhyi'd-din Arabî ve Tasavvuf

Saffet Kemalüddin Yetkin

Türk Minyatür Kaynaklarına Bir Bakış

Tahsin Öz

İslâm Sanatının Mahiyeti

Prof. Suut Kemal Yetkin

Sarı Saltuk Hakkında Bir Fetva

Prof. M. Tayyib Okıç

Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei

Doçent Neşet Çağatay

Abidelerin ve Hayrat Binaların Bakımı

Halim Baki Kunter

Hadîs-i Erbaîn Nev'inin Doğuşu ve Amilleri

Abdülkadir Karahan

Sanat ve Tarih Vesikası Olarak İran Bölgesi Kalemhanlıkları

Furuzan Selçuk

Dünyada Ebedî Hayatı Yaşamak Elimizdedir

Asistan Cavit Sunar

El-Hatib El-Bağdadi ve Takyid Al-ilm Adlı Eseri

Ahmet Ateş

Kitab-ü Tefsir-il Esmâ-i Ves-sıfat Hakkında

*Prof. Y. Ziya Yörükân***Tahlil ve Tenkitler :**

İslâm Sanatı

Prof. Suut Kemal Yetkin

ÂBİDELERİN VE HAYRAT BİNALARIN BAKIMI VE KORUNMASI MESELESİ

HALİM BAKI KUNTER

Vakıflar İdare Meclisi Üyesi

Cami ve mesçit gibi halkın ibadetine ve dinî hizmetlere tahsis edilmiş olan hayrat binaların son derece bakımlı ve temiz tutulması icabeder. Bu hizmetin her yerde ve her vakit gereği gibi yapılamadığı ve yer yer, zaman zaman haklı şikâyetlere yol açtığı görülmektedir.

Cami ve mesçitlerimiz içerisinde tarihî veya mimarî kıymeti haiz oldukları yahut her iki yönden yüksek değer taşıdıkları için âbide sınıfına girenler az değildir. Çiniler, çeşitli ağaç, taş, maden, alçı ve sedef... ilah. işleri; nakışlar, yazılar, avizeler, şamdanlar, halı ve seccadeler, rahle ve kürsüler... gibi kıymetli aksam ve teberrükât eşyası bulunan hayrat binaların korunması ve bakımı daha fazla ihtimam ister.

İslâm dini temizliğe dayanan, taharet ve nezafete son derece ehemmiyet veren bir dindir. Bu itibarla cami ve mesçitleri yaptıranlar bunların temizliği, bakımı, intizamı, güzelliği ve ihtiyaç gösteren yerlerinin hemen düzeltilmesi veya onarılması için vakfiyelerine esaslı şartlar koymuşlardır. Bu şartlar ihmal edilmeden yerine getirildiği müddetçe âbidelerimiz ve hayrat binalarımız örnek olacak bir mükemmeliyet arzemiştir. Zamanla vakıflarımızın çoğunun varidatı azalmış olmakla beraber temizlik, bakım ve muhafaza konularında titizlik derecesine varan eski hassasiyetin devam etmediği de bir gerçektir. İçerisinde ve dışarısında kıymetli aksam ve teberrükât eşyası bulunan hayrat binalar gereken tekayyütten, ihtimam ve muhafazadan mahrum kaldığı müddetçe birçok kıymetli kısımların veya eşyanın hava ve tabiat tesiratiyle bozulması yahut bunların muhtelif şekil ve suretlerle ziyaa mâruz kalmaları ihtimali çoğalmaktadır. Kıymetli ve ekseriya beha biçilmez eserlerin haraplığa yüz tutması veya kayboluşu tecviz edilmeyecek bir keyfiyet olduğu gibi mâbetlerimizin gereken nezafet ve ihtimamdan mahrum kalması da kimsenin gönlü razı olmayacağı bir haldir. İhtiyaçların duyulması, onların giderilmesi çarelerinin araştırılıp bulunmasına ve tatbika konulmasına yol açar. Bu itibarla bu ihtiyaçların kuvvetle duyulmasına memnun olmak icabeder.

Âbidelerimizin, hayrat binalarımızın gönlümüzün istediği gibi bakımlı ve temiz tutulmasında ve bunlardaki kıymetli aksam ve eşyanın korunması hususunda «maddî imkânlar» dan daha ehemmiyetli olan cihet bizce «mânevî şartlar» dır. Bu da halkın ve alâkalıların bu mevzula yakından ilgilenmesinden, bu işlerde de dikkatli ve hassas olmasından ibarettir. Kâfi derecede parası ve hizmet görece adamı olan bazı hayrat binaların matlup olan temizlik ve bakımdan mahrum kalmaları, buna mukabil bazı hayratın maddî imkânsızlıklara rağmen ilgili olanların gayret ve himmetleri eseri olarak son derece temiz ve bakımlı bir halde bulunmaları mütalâamızı teyideden misallerdendir. Nitekim bazı yerlerde, bakım ve tamir kastiyle, birçok emek ve para harcanarak anıtlarımızın ve hayrat binalarımızın — bu işe girişenlerin vukufsuzluğu yüzünden — şu veya bu şekilde bozulduğu da görülmektedir.

Âbide vasfını haiz olsun olmasın hayrat binalarımızın, son yarım asır zarfında lââyık veçhile bakımlı ve temiz tutulamamasının sebepleri arasında bu hizmetle görevlendirilen kimselere verilen aylığın azlığı başta gelmektedir. Bundan başka büyük camilerimizde hizmet gören kimselerin sayısı da, beklenen hizmetin ideal bir şekilde görülebilmesi için, çoğu zaman kâfi görülmez.

Âbide sınıfına dahil bulunan büyük camilerimizde mahfiller, tabakalar, bazılarında kasırlar ve haricî müştemilât mevcut olduğu, içerilerinde çok miktarda teberrükât eşyası bulunduğu ve bunların her birinin bakımı ve temizliği için ayrı ayrı emek sarfedilmesi lâzımgeldiği cihetle hizmet erbabının azlığı bu gibi yerlerde kendini daha çok hissettirmektedir. Bugün İstanbulda herkesin gözü önünde bulunan Yenicami 2 imam, 1 hatip ve 9 müezzin - kayyum olmak üzere 12 kişilik bir kadro ile; Sultanahmet camii de 2 imam - hatip, 8 müezzin - kayyum olmak üzere 11 kişi ile idare edilmektedir. Yenicami yapıldığı zaman müştemilâtından olan türbe, mektep, sebilhane ve kütüphane hizmetleri ile akırat kiralarını tahsile ve vakfı idareye memur kimseler hariç olarak yalnız cami hizmetleri için 268 kişilik bir kadro tesbit edilmiş ve bunların her birine, hizmetinin ehemmiyet derecesine göre, gündelik tahsis olunmuştur. Yenicamide, tahsis olunan ücretin en aşağı haddi yevmî 2 akçe, en yükseği de yevmî 50 akçedir.

Sultan Ahmet, Süleymaniye vesaire gibi selâtin camilerinin vakfiyelerinde sayısı ve istihkakları tesbit edilmiş olan hizmet erbabı da bundan aşağı değildir. Yenicamiin muazzam kadrosu içinde:

1 hatip, 1 vâiz, 1 şeyhülkurra, 10 şeyhülkurraya mülâzım ve müdavim, 2 imam, 12 müezzin, 4 müezzin mülhakı, 1 saatçi, 10 hafız-ı Kelâmıkadım, 1 naathan, 1 muarraf, 7 kayyim, 9 ferraş, 8 kandil yakıcısı, 1 kubbe kandillerinin yakıcısı, 150 cüzhan, 20 muvahhid, 1 buhurcu, 2 mushaflar muhafızı,, 1 mâniunnukuş, 1 noktacı vardı.

Yukarda sayısını verdiğimiz hizmet erbabı arasında 10 kişilik bir de devamlı tamirler ekibi mevcuttur. Bunların biri anbarcı, biri anbar kâtibi, 3 tanesi meremmetçi, 1 tanesi meremmetçiler kâtibi, 1 tanesi perdecı, birer tanesi de kurşuncu, camcı ve taşçıdır. Anbarcının, meremmetçilerin ve öteki mütehassis sanatkârların vasıfları vakfiyede şöyle belirtilmiştir.

« . . . ve bir merd-i salih ve afif ve mümin-i nazif emanet ve dinayetle meşhur ve cümle cihatı mamur kimesne anbarcı olup kendüye teslim olunan eşyayı hıfz ve hırsaset etmede sa'yü dikkat eyleyüp mevzunatı vezin ile ve madudatı addile lâzım geldikçe sarf eyliye . . . » son derece emniyetli bir kimse olmasında ısrar edilen anbarcının kendisine teslim olunan eşyayı dikkatle saklayıp koruyacağı ve iktiza ettikçe anbara girerken olduğu gibi tartarak veya sayarak anbardan çıkaracağı yukardaki ifadelerle tebarüz ettirilmiştir.

Meremmetçilerin ve sanatkârların vasıfları:

« . . . ve üç nefer kârdan-ı hoş nihad ve sınaat-ı tamir ve termimde üstad kimesneler meremmetçiler olup termimi lâzım olanı bilâterah velâ tehir marifeti mütevellî ile tamir ve termim eyliyeler . . . »

« . . . ve dört nefer sanatlarında üstad ve emin ve lââyık-ul-itimad kimesnelerin biri perdecı olup cami-i şerif ile türbe kapılarına talik olunan perdeler tecdit veya termime muhtac oldukta mahsul-i evkaftan harcı görülüp tecdit ve termim eyliye ve biri dahi kurşuncu olup ebniyye-i mebniiyye-i mezbure ve evkaf-ı mezkûrede kurşun ameli lâzım oldukta tevakkuf ve tesvif ve taksir ve tevkif etmeyüp tamir

eyliye ve biri dahi camcı olup cami ve müstemilâtının camları termime muhtac oldukta tehavün ve tekâsül ve tesamüh ve tesahül eylemeyüp tamir ve termimin tekmil ve tetmim eyliye ve biri dahi taşçı olup senktıraşlığa müteallik olan yerler noksan pezir oldukça tekmil eyliye...»

Perdecilik, kurşunculuk, camcılık ve taşçılık işlerinde çalışacak kimselerin «sanatlarında üstad» kimseler olmasının şart koşulduğu, tamir ve termim işlerinin «sanat»ın fevkinde bir meşga'e, bir «sınaat» sayıldığı göülmektedir. Mâniunnukuş ile noktacının ne iş gördükleri de merak edileceğinden bunları da vakfiyede yazılı olduğu gibi anlatalım:

«... ve bir hizmet-i malûmeye kaim ve ikameti vazife-i lâzimeye mülâzim kimesne mâniunnukuş olup salîfüzzikir olan mebanî-i hayrata hazır ve der-i divarlarına nazır olup şöyle ki süfêha i enam ve erazil-i avamdan bir ferd duvarlara ya hat veya nakş etmek kasede kâinen men kâne bieyyi tarikın kân men' ve eğer ihtiyaç olursa darb ile defeyliye ve tesvid olunmuş mevazi-i mahk ve iseini bil-küllüye mahveyliye...»

Görülüyor ki bu hizmet bir nevi «Âbide Zabıtası»dır. Camiin hiçbir yerini hiçbir kimsenin yazı ve çizgi ile veya sair suretle kirletmemesi için daimî surette âbideyi gözetliyecek, ona el uzatanları, ihtiyaç görüldükte, döğebilecektir. Mâniunnukuş adı verilen bu anıt polisinin iki vazifesi vardır: Biri âdidenin kirletilmesine meydan vermemek, ikincisi de çizilmiş, kirletilmiş bir yer görürse yapılan telvisatı hemen gidermek, orasını bunların izi belli olmayacak şekilde temizlemektir. Noktacıya gelince:

«... ve bir sadık-ul-kavl ve me'munül intikam ve müemmen ve emini kesirül ihtimam kimesne noktacı olup aleddevam ehli vezaifi gözleyüp bilâ özü şer'-i velâ mâni-i kavi edayı hizmet etmiyeni ketmetmeyüp ismine âdet-i cariyeye üzere nokta vaz'ettikten sonra ay ahirinde mütevelliyeye teslim eyliye...»

Noktacının da cami hizmetleri erbabından iş başına gelenlerle gelmeyenleri takibeden, ciddî ve kabule şayan bir mazereti olmaksızın işe devam etmiyen kimselerin isimleri hizasına birer nokta koyup bu yoklamaların netaicini ay sonlarında mütevelliyeye bildiren kimse olduğu anlaşılmaktadır. Noktacının özü, sözü doğru, emniyetli ve çok dikkatli bir adam olmakla beraber herhangi bir sebeple öc almaya kalkışmayacak, haksızlığa ve garaz gibi hislere kapılmıyacak, kimseden çekinmeyecek bir zat olması lâzım geldiği bilhassa tebarüz ettirilmiştir.

Yukarda özünü verdiğimiz kadro içerisinde hatip, imam, vâiz, şeyhülkurra, muarrif, naathan... gibi ilmî hizmetler erbabı arasına müezzinlerin de dahil bulunduğu anlaşılmaktadır. Yenicamiin vakfiyesi tanzim olunurken 12 müezzin ile 4 müezzin mülhakından başka 7 kayyım, 9 ferraş ve 9 kandil yakıcısı... için karşılık konulmuştur. Böylece mülhaklarıyla beraber 16 kişiye baliğ olan müezzinlerden başka kayyım, ferraşlık ve çerağdarlık gibi bedenî hizmetler için ayrıca 25 kişi görevlendirilmiştir. Müezzinler altışar altışar iki fırka olarak vazife görecekler ve her fırkada içlerinden biri onlara baş olacaktır. Müezzinlerin gündeliği 10, müezzinbaşlarınkı ise 12 akçedir. Her birine günde sekizer akçe tahsis edilmiş olan kayyımların göreceği iş vakfiyede şöyle gösterilmiştir:

«... Sihat-i beden ve kuvvet-i cismaniyeleri mütebeyyin ve taharet ve nezafetleri müteyakkın kimesneler ikisi tabakalar ve biri mahfil ve dört neferi cami-i şerifte kayyım olup zikrolunan dört nefer kimesneler alâ tarikil münavebe her gün

ikisi tulû-i fecirden salat-ı işa' eda oluncaya değin hazır olup cami-i şerifin kapularını vakti ile açup ve vakti ile kapayup ve lâzım oldukça halılarını ve hasırlarını kaldırup ve döşeyüp bilcümle kayyımlığa müteallika olan hidematta tekâsül ve tehavün etmiyeler...»

Ferraşların hizmetine gelince :

«...Dokuz nefer hizmet-i muayyenelerine kaim ve ikamet-i vazife-i lâzımelerine mülâzım kimesneler ferraş olup dört neferi cami-i şerifi ve iki neferi tabakaları, iki neferi harem-i cami-i şerifi silip süpürüp tanzif ve tathir ettikten sonra yevmiyeleri sekizer akçe ola ve zikrolunan dokuz neferden birisi cami-i şerifte âvîhte olan toplara ferraş olup vazife-i yevmiyesi altı akçe ola...»

Vakfiyeden buraya aldığımız fıkralardan bedenî hizmetlerin kayyımlarla ferraşlar tarafından görüldüğü, müezzinlerin, daha ziyade, ilmî hizmet erbabı arasında mütalâa edildiği anlaşılmaktadır. Büyük camilerin vakfiyelerinde müezzinlere ait şartlar aşağı yukarı biribirinin aynıdır. Vakfiyelerdeki şartlara göre bunların «Akran ve emsalinden mümtaz, hüsn-ü savt ve lûtf-ü eda ile serefraz kimesneler» olması lâzım gelmektedir. Hafızların naat ve sure okuyanların da «...nik nefes, hob âvâz, tecvid ve tertil ile kiraette mümtaz, ilm-i musikide bînazir, vâdi-i makamatta seyri dilpezir kimesneler» den seçilmesi lüzumuna işaret edilmiştir. İlmî hizmet erbabında vazifelerinin icabına göre ses güzelliği, ses terbiyesi ve musiki behresi aranılmıştır. Kayyımlarla ferraşların görecekleri işler hakkında gerek bu vakfiyede gerek diğer vakfiyelerde yazılı olan şartlar bizi kâfi derecede aydınlatmaktadır. Meselâ Süleymaniye vakfiyesinde kayyımlar için «sâdır ve varid, dahil ve harice nazır olup leylek ve niharen hiraset ve himayet eyliyeler...» denilmektedir. Muhtelif vakfiyelerdeki tavsifler ve izahlar birlikte mütalâa edilirse silip süpürmek gibi ilk temizlik işlerinin ferraşlar tarafından ; döşeyip dayama, içeriye ve dışarıya gireni ve çıkanı gözetleme, gece ve gündüz âbideyi ve eşyasını koruma vazifesiyle ince temizlik işlerinin de kayyımlar tarafından görüldüğü, birer ses sanatkârı telâkki olunan müezzinlerin de ilmî hizmet erbabıyla bedenî hizmet erbabı arasında yer aldıkları meydana çıkmaktadır.

Canilerde hizmet eden kimselerin sayü gayretlerine olduğu kadar «Hüsn-ü şemail» lerine «Hulûs-i niyyet ve safa-yı taviyyet» ile vazife görmelerine de ehemmiyet ve kıymet verilmiştir. Gayretsiz, dikkatsiz, beceriksiz, bir tek kelime ile ifade edelim, ehliyetsiz kimselerin hizmete alınmamasına son derece itina gösterilmiştir.

İşte böyle geniş kadrolara ve imkânlarla malik olan camilerimiz ve her çeşit âbidelerimiz ehliyetli, çalışkan, iş bilir hizmet erbabının elinde, asırlar boyunca, örnek olacak bir temizlik ve mükemmeliyet arzemiştir.

Yukarda kayyımlarla ferraşların gördükleri işleri ayırırken temizlik konusunda ferraşların ilk ve kaba temizlik, kayyımların da ince temizlik işleriyle meşgul olduklarını kaydetmiştik. Temizlik işlerinde böyle bir ayrılış üzerinde dikkatle durmak gerekir. Süpürge çalarak ortalığı göz gözü görmez hale getirmek, tozu toprağı etrafa yaymak ve her tarafı âdeta yenibaştan kirletmek suretiyle camilerin içerisinin süpürülmesi bir temizlik sayılamaz. Eskiden bu işlere son derece dikkat edildiği; gündelik, haftalık, aylık temizlikten başka mübarek günler, geceler ve aylar geldikçe, yeni yeni mevsimlere ve yıllara girildikçe baştan aşağı büyük ve esash hazırlıklar ve temizlikler yapıldığı ele geçirilen muhtelif vesika ve kayıtlar-

dan anlaşılmaktadır. Böyle bir ihtimama nail olan âbidelerin ve mâbedlerin ne derece göz çekici ve gönül alıcı olacağı kolayca tasavvur edilebilir. Bu gibi binalardaki çinilerin ve mermerlerin zaman zaman gülsuyuna batırılmış süngerle silinmesini bir temizlik ameliyesi olmaktan ziyade esasen çok temiz tutulan ve üzerine toz zerresi bile kondurulmıyan çinilerin ve mermerlerin ayrıca güzel kokularla ta'tiri şeklinde kabul eylemek daha muvafık olur. Bundan başka cami içerisinde her gün muayyen yerlerde ve zamanlarda buhur yakılması âdeti de vardı. Vakfiyede bir nefer buhuncunun vazifesi yevmi 10 akçe olduğu, buhur ecza ve edevatı için de günde sekiz akçe ayrıldığı yazılıdır.

Âbidelerde ve hayrat binalarda aranılan temizlik ve intizam hakkında vakfiyelerde birçok tavsiflere ve tariflere raslanır. Fatih vakfiyesindeki bir şarta göre yerdeki mermerler bile o derece temiz ve parlak olmalıdır ki onlara bakan bir kimse sanki aynada imiş gibi yüzünü görmeli ve safa duymalıdır.

* * *

Eskiden bu derece temiz tutulan âbidelerimizin ve mâbetlerimizin tamir ihtiyaçlarının hiç vakit geçirilmeden karşılanmasına da âzami nisbette dikkat gösterilmiştir. Yenicami kadrosunda 10 kişilik bir takımın her nevi tamir işleri için âdeta gece ve gündüz hazır vaziyette bekletildiğini yukarda söylemiştik. Bir yerde görülen herhangi bir ârızanın, tamir ve termim ihtiyacının hemen giderilmesi, şu veya bu sebeple vakit geçirilmemesi, azımsanarak veya küçümsenerek başka bir zamana bırakılmaması, herhangi bir suretle gevşeklik gösterilmemesi ve başlanılan işin tamamlanmadan terkedilmemesi lâzım geldiği açık ve kat'i ibarelerle ifade olunmuştur. Mütevellinin vazifeleri sayılırken kendisinin onarım işlerine çok büyük dikkat ve ehemmiyet vermesi lüzumuna da ayrıca işaret edilmiştir.

«... Evkaf-ı mezbureden ıslaha muhtaç ve termimi zâhir-ül-ihyaç olan mevazi-i tehir etmeyüp termim ve münhedim olan mahallin tecdidini mahsul-i vakıf ile tetmim ettire ve daima sa'yi belîğ ve cehdi bîderiğ eyliye ki evkafı mezbure cemii ezmanda mamur ve naks ve kusurdan dûr ola...»

Fatih vakfiyesinde de Fatih külliyesinin devamlı onarım işleri için mimar ve yapıcı olarak 10 kişi vazifelendirilmiştir. Bunların içerisinde su mühendisleri de vardır.

Süleymaniye vakfiyesinde bu muazzam mimarî manzumenin devamlı tamir ve meremmet işlerinde kullanılacak mimar ve yapıcı sayısı tesbit edilmemiş, çeşitli tamir ihtiyaçları, kurşun ve su hizmetleri lâzım ve mühim oldukça kaç kişi lâzımsa onların kullanılması ve kendilerine verilecek paranın da görecekları işin mahiyetine göre takdir edilmesi esası tercih olunmuştur. Süleymaniye vakfiyesinde bu işlerin «Rey-i vüzeray-i izam ile» yapılacağı tasrih olunmuştur ki bugünkü mevzuatımıza göre «Bakanlar Kurulu Kararı» demektir.

Bu vakfiyede ilgili olanların onarım işlerine kıymet vermeleri şu cümlelerle tavsiye ve tenbih edilmiştir:

«...Müteveli ve mübaşirin sa'yederler ki cemii evkafı mezkûre noksan ve halden daima hâli ve mamur ola ve tamirinde ve tesmirinde sa'yi belîğ edeler. Meremmete ve ıslaha muhtac olanı asla te'hir etmeyip kemayenbaği sa'yedüp evvelki gibi mamur eyliyeler ve münhedim olanı al el fevr mahsul-i vakıf ile tecdid edeler ve bilcümle tecdid mümkün olıcak asla tehir etmeyeler, tamir edeler...»

Sinop'ta bir kütüphane tesis, bunu ve diğer hayır şartlarını idame için bazı emval ile birlikte kıymetli bir çiftlik vakfetmiş olan Doktor Rıza Nur, 1925 tarihli vakfiyesinde her yıl Ağustos ayında kütüphanenin ve iradı olan binanın içerisinin ve dışarısının esaslı bir tamire tâbi tutulmasını şart koşturmuş. Vakfiyedeki tabiriyle «..hattâ ufak bir çivi deliği bile olmuşsa, boyasının el kadarcık bir yeri bozulmuşsa tamir edilecektir. Bu tamir asla ihmal edilmeyecektir.»

Bahis konusu ettiğimiz işlerin düzgün yürütülmesi için vaktiyle düşünülmüş olan tedbirler arasında camilerde ve hayratta hizmet edenlere vazifelerinin yanıbaşında birer ev tahsis edilmesi, mensup oldukalı vakfın imaretinden aş ve ekmeç verilmesi, ehliyetli hizmet erbabının yanında yeni elemanların yetişmesi için şakirt, mülâzim vesaire gibi unvanlarla ayrı kadrolar ihdası, bu hizmetlerin babadan oğula intikal eden hizmetler haline getirilmesi suretiyle bu gibi işlerde ihtisas ve meleke sahibi aile ocakları yetiştirilmesi, türlü yollarla meslekte istikrar vücudaya getirilmesi gibi hususlar da dikkati çekmeğe lâyıktır. Bu arada bazı vakıflarda mensup buldukları vakfın hasılatından gündelik, aylık veya yıllık olarak tahsisat almakta olan bütün hizmet erbabına o vakfın muhasebesi görülürken hazır bulunmak ve vakfiye şartlarına uygun olmıyan cihetlere itiraz eylemek hakkının tanınmış olması da hizmet sahiplerinin vakıf işlerini iyice benimsemelerine yardım etmiştir.

Vakfiye şartlarına göre hizmet erbabının oturmasına tahsis olunan evlere «Meşrutahane» veya «Süknahane» denilmektedir. İstanbulda Boğaziçinde Amca Zade Hüseyin Paşa vakfında bir de meşhur «Meşruta yalı» vardır. Vakfiyelerin çoğunda meşrutahaneler yazılı ise de zamanla bunlardan bir kısmının yandığı, yıkıldığı veya sair suretlerle vakfın elinden çıkmış olduğu görülmektedir.

Yenicami vakfiyesinde 10 kişi olarak tesbit edilen müezzin kadrosunun yanında 4 kişiden mürekkep müezzin mülhaklarını görüyoruz. İki su yolcusunun da yine iki şakirdi bulunmaktadır. Bunlar ustalarına yardım edecekler ve sanatlarında yetişeceklerdir. Su yolcularından biri çekilirse terakki etmiş olan şakirdin onun yerini alması, açılan şakirtliğe de dışarıdan birinin getirilmesi kaide olarak vakfiyeye konulmuştur. İmareti olan vakıfların çoğunda hayrat hademelerine de yemek tahsis olunmuştur. Sultan Ahmet vakfiyesinde cami hadimlerinin her birine sabah ve akşam pişen yemekten iki kişiye ita olunan miktar (yani günde dört porsiyon) verileceği yazılıdır.

Bazı hayırseverler, vakfiyelerinde kendi yaptırdıkları hayratta çalışanlara istihkak tâyin ettikleri gibi gündelik veya aylıkları az olan başka hayrat mensuplarına da yardım mahiyetinde ek tahsisat ayırmışlardır. Bunun gibi bazı vakıf sahipleri de kendi hayratının tamiri için gereken masrafı ayırırken kudretsiz hayratın imar ve ihyasını da düşünmüşler, bunlar için de vakıflarının gelirinden tahsisler yapmışlardır.

Fatih vakfiyesinde yazılı olan şartlar arasında vakıftan para alan büyük küçük bütün mürtezikanın her sene sonunda camide toplanarak hepsinin önünde vakfiyenin baştan aşağı okunması ve vakfiye şartlarına uymıyan hareketler yahut iş sahiplerinden gerektiği veçhile hizmet ifa etmiyenler görülürse vakfiye şartlarının yerine getirilmesi hususuna cümlesinin alâka göstermesi gibi çok faydalı ve tesirli bir şart da vardır.

Mâbetlerimiz ve âbidelerin devamlı bir surette temiz, bakımlı ve mamur bir halde bulundurulması için ecdadımızın düşündükleri ve tatbik sahasına koydukları esaslar görülüyor ki son derece dikkate değer şeylerdir.

Camilerimizde, millî âbidelerimizde görevli olanların gerek bu eserlerin kendisi, gerekse içerisinde ve dışarısında bulunan kıymetler hakkında kâfi derecede bilgiye malik bulunmaları, temizlik ve bakım mefhumları üzerinde zamanımızın terakki ve telâkkilerine uygun bir vukuf ve anlayış sahibi olmaları ve kendilerinin iktiza eden vesait ve levazımla teçhiz edilmeleri kat'î bir zaruret halindedir. Bu saydıklarımızla beraber öğretici ve yetiştirici bir mahiyet de taşıyan devamlı ve semereli bir mürakabe sisteminin kurulması, hayratın ve bunlardaki teberrükât eşyasının ilmi esaslara uygun bir tarzda tasnif ve tescili ihmali caiz olmıyan işlerdendir.

Bu yazımızda ana hatlarıyla pek umumî bir şekilde ele aldığımız bu mevzu, muhtelif cephelerinden daha etraflı bir şekilde incelenmeğe lâyıktır. İleride bu bahislere tekrar dönmek isteriz. Eldeki vesika ve kayıtlara dayanarak yaptığımız bu küçük mukayese ve izaha son vermeden önce camilerimizde, hayrat binalarımızda müsait olmıyan şartlar içerisinde çalışan ve kendilerine münasip bir unvan bile henüz bulunamamış, verilememiş olan son zamanlar Hayrat Hademesi'nin feragat, hamiyet ve istikametlerini şükranla anmayı bir vazife sayarız.